

Tėvai, sutuoktiniai, vaikai: kalbos vartojimas bajoriškos kilmės lietuvių inteligentų šeimose (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia)

OLGA MASTIANICA-STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, 01108 Vilnius

El. paštas mastianica@gmail.com

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje į lietuvių tautinį judėjimą įsitraukė vien pavienės bajorų giminės – broliai Biržiškos, Lazdynų Pelėda (dvi seserys), Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Šatrijos Ragana (Marija Pečkauskaitė), Felicija Bortkevičienė, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė ir kt. Tačiau daugeliui minėtų asmenų „atlietuvėjimas“ buvo gana sudėtingas psichologinis procesas, kai reikėjo ne vien save priešpriešinti tėvams ir giminių aplinkai, bet ir išmokti lietuvių kalbos. Straipsnio tikslas – išsiaiškinti, kaip bajoriškos kilmės lietuvių inteligentų šeimose nuo lenkų kalbos buvo pereinama prie lietuvių kalbos vartojimo.

Raktažodžiai: bajorija, lietuvių kalba, inteligentija

IVADAS

Lietuvos istoriografijoje bajorija, aktyviai nedalyvavusi modernios lietuvių tautos ir jos valstybės atkūrimo procese, dažnai įvardijama kaip „atskilusi“. Su modernia lenkų tauta save identifikavo bajorijos dauguma, o į lietuvių tautinį judėjimą įsitraukė pavienės bajorų giminės – broliai Biržiškos, Lazdynų Pelėda (dvi seserys), Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Šatrijos Ragana (Marija Pečkauskaitė), Felicija Bortkevičienė, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė ir kt. Daugeliui minėtų asmenų „atlietuvėjimas“ buvo gana sudėtingas psichologinis procesas, kai dažnai reikėjo ne vien save priešpriešinti tėvams ir giminių aplinkai, bet ir išmokti lietuvių kalbos. Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti, kaip bajoriškos kilmės lietuvių inteligentų šeimose nuo lenkų kalbos buvo pereinama prie lietuvių kalbos vartojimo.

Straipsnyje taip pat atskirai nagrinėjama, *kuria kalba* bajorų, apsisprendusių save identifikuoti su modernia lietuvių tauta, šeimose vyko bendravimas – tiksliau, *kuria kalba* kalbėjo tėvai, sutuoktiniai ir vaikai. Tyrimui pasitelktos pavienės bajoriškos kilmės

lietuvių inteligentų šeimos, kurių nariai paliko nemažą epistolinį palikimą. Jo analizė padės nustatyti, kodėl ir kaip vyko perėjimas nuo lenkų prie lietuvių kalbos vartojimo. Šis straipsnis nėra užbaigtas tyrimas, čia pristatoma vien tyrimo pradžia, diagnozuojama nauja tyrimo problema bei nurodomi galimi jos analizės būdai.

Pirmoje straipsnio dalyje nagrinėjamas klausimas, ar XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių tautiniame diskurse buvo vienareikšmiškai reikalaujama, kad bajorija, įsitraukdama į lietuvių tautinį judėjimą, privalo ir namuose pereiti prie lietuvių kalbos vartojimo. Antroje straipsnio dalyje nagrinėjami keli klausimai. Pirmiausia siekiama išsiaiškinti, *kuria kalba* vyko bendravimas tarp tėvų ir vaikų, apsisprendusių įsitraukti į lietuvių tautinį judėjimą. Antra vertus, straipsnyje nagrinėjama, *kaip* buvo išmokstama lietuvių kalbos, kaip lietuvių kalba funkcionavo bajoriškos kilmės lietuvių inteligentų šeimose. Būtina pažymėti, kad Lietuvos istoriografijoje minėti klausimai nebuvo atskirai nagrinėjami. Apie lietuvių kalbos vartojimą bajoriškos kilmės lietuvių inteligentų šeimose rašė vien šių asmenų biografijas nagrinėję istorikai.

KALBINĖ IDEOLOGIJA

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje kai kurios Vidurio ir Rytų Europos tautinės grupės sprendė bajorijos įtraukimo į modernių tautų formavimosi procesą klausimą. Lenkų ir vengrų tautiniai judėjimai išsiskyrė aktyviu bajorijos dalyvavimu. Į modernių tautų formavimąsi bajorija gana sėkmingai įsitraukė Čekijoje, Kroatijoje ir Rytų Ukrainoje, nors suomių ir slovakų tautinių judėjimų ideologai taip pat puoselėjo panašias viltis. Panašių iniciatyvų būta ir Lietuvoje. 1908–1914 m. poetas, tautosakininkas Mečislovas Davainis-Silvestraitis (Mieczysław Dowojna-Sylwestrowicz, 1849–1919) Vilniuje leido laikraštį *Litwa* („Lietuva“) lenkų kalba, kuriuo buvo siekiama įtraukti bajoriją į modernią lietuvių tautą.

Ne kartą istoriografijoje minėta [38], kad idėja apie bajorijos įsitraukimą į lietuvių tautinį judėjimą pradėjo ryškėti viename pirmųjų lietuvių nelegalių periodinių leidinių *Aušra* (1883–1886). Jau *Aušros* aplinkoje buvo formuluojami argumentai, kodėl lenkiškai kalbanti bajorija turėtų būti laikoma modernios lietuvių tautos dalimi. Ir šiuo atveju *Aušros* darbuotojai privalėjo išspręsti pakankamai sudėtingą problemą. Moderni lietuviška tapatybė buvo apibrėžiama remiantis etnolingvistine tautos samprata, o bajorija kalbėjo lenkiškai. Todėl bajorijos įtraukimui į modernią lietuvių tautą reikėjo rasti naujus kitokius, ne etnolingvistinius, argumentus, pirmiausia – etninės kilmės. Kitaip tariant, asmens priklausymą tautai turėjo lemti ir jo kilmė, kuri savo ruožtu privalėjo skatinti ištikimybę ne vien tėvams ir protėviams, bet ir tautiniams idealams.

Būtina atkreipti dėmesį, kad *Aušroje* taip pat keltas klausimas – kokias sąlygas turėjo įvykdyti bajorija, siekdama įsitraukti į modernią lietuvių tautą. Tiesa, *Aušros* redakcija, kalbėdama apie būtinybę bajorijai finansiškai remti lietuvių tautinį judėjimą, bajorus tik apibūdino „tikrais giminės vadovais, mylinczeis savo teviszkę Lietuvą ir jos kalbą“ [45]. Tokia formuluotė suponavo mintį, kad bajorija taip pat privalėjo kalbėti lietuviškai, tačiau nebuvo detalizuojama, ar šeimoje ji turėjo atsisakyti lenkų kalbos. Galima prielaida, kad *Aušros* redakcija dėl iškelto tikslo – įtraukti bajoriją į modernią lietuvių tautą – nesimėmė svarstyti, *kaip* buvo suprantamas lietuvių kalbos vartojimas. Tiesa, ne vienas laikraščio darbuotojas manė esant būtina akcentuoti, kad bajorija puikiai moka lietuvių kalbą, tik „gėdisi szneketu lietuviszkai ir nekina tą, kas taip szneka“ [27; 44]. Vis dėlto dauguma *Aušros* atstovų atvirai nereikalavo, kad bajorija vartotų lietuvių kalbą ir šeimoje.

Lietuvių tautiniame diskurse gana kategorišką nuostatą dėl lietuvių kalbos vartojimo bajorų šeimose bene pirmasis suformulavo Aleksandras Dambrauskas-Jakštas (1860–1938). Jo kreipimasis į jaunąją bajorijos kartą „Głos Litwinów do młodej generacyi magnatów, obywateli i szlachty na Litwie“ („Lietuvių balsas į Lietuvos magnatų, dvarininkų ir šlėktos jaunąją kartą“, 1902) yra vienas pirmųjų lietuviško moderniojo nacionalizmo tekstų, specialiai skirtų bajorijos dalyvavimui kuriant modernią lietuvių tautą. Antra vertus, Dambrauskas-Jakštas buvo vienas pirmųjų, kuris į bajoriją kreipėsi lenkų kalba, vėliau tai bandė daryti ir Davainis-Silvestraitis. Svarbiausia, kad Dambrausko-Jakšto kreipimasis sulaukė ne vien pačių „adresatų“ reakcijos, o tai leidžia papildomai diagnozuoti kai kurių bajorijos atstovų nuostatas lietuvių tautinio judėjimo atžvilgiu, bet ir kritikos iš kitų lietuvių politinių partijų ir politinių grupuočių atstovų. Kitaip tariant, šis kreipimasis rodo, kad XX a. pradžioje lietuviškame nacionaliniame diskurse išryškėjo skirtingos nuostatos dėl bajorijos būtinumo dalyvauti modernios lietuvių tautos kūrime, taip pat dėl lietuvių kalbos vartojimo bajorų šeimose.

Savo kreipimosi pradžioje Dambrauskas-Jakštas pristatė lietuviško modernaus nacionalizmo politinę programą, ir tai dar kartą rodo, jog politiniai reikalavimai buvo būtent tas akstinas, kuris pirmiausia suaktualindavo bajorijos dalyvavimo modernioje lietuvių tautoje klausimą ir šio klausimo svarstymą. Savo tekste jis atskirai pabrėžė, kad Lietuvos valstybingumas gali būti matomas vien „etnografinėse ribose“: „Dabartinė Lietuva tenai, kame skamba lietuviška kalba lūpose Lietuvos žmonėse“ [23, 8]. Tiesa, Dambrauskas-Jakštas „nesugalvojo“ naujesnių argumentų dėl būtinumo bajoriją laikyti sudėtine modernios lietuvių tautos dalimi už pateiktus dar *Aušros* laikais. Kaip ir aušrininkai, Dambrauskas-Jakštas manė, kad bajorijos priklausymą lietuvių tautai rodo etninė kilmė: „jogei sulig krauju esate mūsų šeimai, apie tai, rodos, su mumis nesiginčysitės“ [23, 13] ir formulavo nuostatą, kad bajorai negali turėti dvigubos tautinės tapatybės – „gente-lithuanus, natione-polonus“. Tačiau skirtingai nei aušrininkai akcentavo, kad „bajorija lietuviškoji – tikra lietuviška prasme ne dėl to, kad nuo amžių Lietuvoje gyvena, bet dėl to, kad atvirai prisiskaito prie lietuviškosios tautos, **lietuvišką kalbą laiko už sava ir namų buityje vartoją**“ (išskirta – O. M.) [23, 16]. Pasak Dambrausko-Jakšto, kitokio pasirinkimo bajorija, kuri siekia dalyvauti modernios lietuvių tautos kūrime, neturėjo, kaip tik vartoti lietuvių kalbą ir šeimos aplinkoje. Tiesa, šį reikalavimą kritikavo kiti lietuvių inteligentai, kurių dauguma tuo metu dalyvavo Lietuvių demokratų partijos veikloje.

Pavyzdžiui, Jonas Vileišis, recenzuodamas Dambrausko-Jakšto kreipimąsi į jaunąją bajorijos kartą, teigė, jog „viena pati kalba – tai silpnas ryšys: reikalingi yra stambesni ryšiai, reikalingi yra bendri ekonomijos ir politikos reikalai, kurie vienyty tuos atsiskyrusius gaivalus; tuo geriausiuoju cementu, kursai gali sujungti įvairius mūsų krašto gaivalus, gali būti ne tik kalba, bet ir politiškieji ir materiališkieji to paties krašto reikalai“ [50]. Panašios nuomonės laikėsi ir Povilas Višinskis, stovėjęs prie vienos pirmųjų lietuvių politinių partijų – Lietuvių (Lietuvos) demokratų partijos – kūrimosi pagrindu.

LDP nariai ieškojo kitokių, tarpinių, variantų, kurie skatintų bajoriją pamažu, tarsi savaime „priimti lietuvišką už naminę kalbą“. Todėl 1902 m. programos projekte pirmiausia buvo reikalaujama, kad bajorija „grįžtų prie savo užmirštos tautos“, o tik po to kalbama apie būtinybę kasdienybėje vartoti lietuvių kalbą. LDP suprato, kad neverta tikėtis, jog bajorija gana greitai galės pereiti prie lietuvių kalbos vartojimo, – jai tai pakankamai sudėtingas psichologinis žingsnis. 1905 m. revoliucijos metu LDP buvo vienintelė lietuvių politinė grupuotė, siūlusi bajorijai pirmiausia remti lietuvių tautinio judėjimo

kultūrinę raišką. Tuo metu partijos parengtame „Žodylyje į Lietuvos Dvarininkus“ bajorija raginta prisidėti prie lietuviškų pradinių mokyklų steigimo, nes tokia veikla leistų „bent kiek atiduoti skolas tai šaliai, kuri išauklėjo Jūsų tėvus ir Jūsų bočius, dargi ir Jus pačius su vaikais“ [36]. 1905 m. LDP nariai siūlė bajorijai kartu su valstiečiais rūpintis ekonominiu krašto gyvenimo kėlimu: kartu tiesti kelius, dalintis mokesčių našta, rengti žemės ūkio parodas, steigti žemės ūkio mokyklas [35]. Kai kuriems LDP nariams reikalavimas išmolti lietuvių kalbą (o ateityje paversti ją savo kasdiene / šeimos kalba) nebuvo pagrindinė bajorijos išitraukimo į modernią lietuvių tautą sąlyga, pirmiausia iš bajorijos reikalauta lietuvių tautinio judėjimo politinės programos palaikymo bei kultūrinio ir ekonominio bendradarbiavimo su lietuvių visuomenės veikėjais.

LDP nariai itin kritiškai žiūrėjo į laikraščio *Litwa* (1) puoselėjamą kategorišką nuostatą, kad bajorija vienareikšmiškai turėtų išmolti ir namų aplinkoje vartoti lietuvių kalbą. 1914 m., kai šis periodinis leidinys, turėjęs skatinti bajorijos išitraukimą į lietuvių tautinį judėjimą, jau nustojo eiti, LDP nariai, visų pirma Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Mykolas Sleževičius ir Kazys Grinius, bajorijos „atlietuvėjimo“ procesą siūlė pradėti nuo jos skatinimo išitraukti į krašto ekonominį gyvenimą, sudaryti sąlygas bajorijai dalyvauti kultūrinėje lietuvių tautinio judėjimo veikloje, nors lietuvių kalbos – kaip bajorijos kasdienės kalbos – galimybė taip pat nebuvo atmetama [41].

Sleževičiaus ir Griniaus manymu, periodiniai leidiniai *Litwa* ir *Lud* (2) vykdė „gudrią politiką“, siekdami „atlietuvinti“ „nutautusius lietuvius“ ir iš karto užimdami pabrėžtinai antilenkišką poziciją. Būtent ši redakcijos *Litwa* pozicija, Griniaus nuomone, atitraukė nuo lietuvių tautinio judėjimo net ir anksčiau jam prijautusią bajorijos dalį [29; 47]. Grinius ir Sleževičius siūlė leisti bajorijai skirtą periodinį leidinį lenkų kalba. Tačiau pabrėždavo, kad šiame laikraštyje turėtų būti užtikrintas „vengimas neapykantos kėlimo prie lenkų“, daugiau dėmesio skirta bendrai bajorų ir valstiečių ūkinei veiklai, o kartu „žadinama meilė tėvynės ir lietuvių kalbos“ [47]. Būtent šiomis nuostatomis paremtas naujas laikraštis, pasak

- (1) Laikraščio *Litwa* leidyba 1908–1914 m. rodo, kad bajorijos „įtautinimo“ problema buvo itin aktuali tik kai kurioms lietuvių politinėms grupuotėms, pirmiausia krikščioniams demokratams ir tautiniams demokratams, tačiau net ir šis laikraštis bajorijos įtraukimo į modernią lietuvių tautą problemą sprendė šiek tiek bendresniame kontekste. Ilgainiui *Litwa* vis labiau gvildeno Vilniaus ir Vilniaus gubernijos „sulenkėjusių ir sugudėjusių“ lietuvių „atlietuvėjimo“ klausimą. Kitaip tariant, laikraštis pirmiausia sprendė vieną vadinamųjų lietuviško modernaus nacionalizmo „išorinių“ problemų – įtraukti į „tautinę erdvę“ tas teritorijas, kuriose lietuviškai kalbančiųjų buvo nedaug. Ir bajorijai, ir „sulenkėjusiems ir sugudėjusiems“ lietuviams įtraukti į lietuvių tautą buvo pasitelkti tie patys etnografinio pobūdžio argumentai. Tačiau tai, kad bajorijos „įtautinimo“ klausimas buvo sprendžiamas kartu su „išorinėmis“ lietuviško modernaus nacionalizmo problemomis, taip pat leidžia teigti, kad bajorijos įtraukimas į modernią lietuvių tautą lietuviškam nacionaliniam diskursui buvo aktualesnis tada, kai buvo gvildinami būtent lietuvių tautinio judėjimo politinės programos klausimai.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad laikraščio *Litwa* kūrybinis kolektyvas „nesugalvojo“ naujesnių argumentų arba būdų, kaip galėtų vykti sėkmingesnis bajorijos išitraukimas į modernią lietuvių tautą. Iš esmės buvo naudojami dar XIX a. 9–10-uoju dešimtmečiu lietuviškame nacionaliniame diskurse „populiarūs“ argumentai dėl bajorijos etninės kilmės, bajorijos „aplenkėjimas“ buvo interpretuojamas kaip lenkų tautinės politikos sudedamoji dalis, buvo siekiama kiek įmanoma „sušvelninti“ socialinių ir ekonominių bajorijos ir valstietijos konfliktų „prisiminimą“, aktualizuojami santuokų tarp valstietijos ir bajorijos projektai, kurie laiduotų sėkmingesnį bajorijos „atlietuvėjimą“ ir lietuviškos inteligentijos kaip atskiro socialinio sluoksnio formavimąsi.

- (2) 1912–1913 m. Davainis-Silvestraitis Vilniuje leido laikraštį *Lud* („Liaudis“), kuriame Vilniaus ir Vilniaus gubernijos valstiečių kilmės asmenys buvo raginami namų aplinkoje vartoti lietuvių kalbą.

Sleževičiaus ir Griniaus, garantuotų jo populiarumą bei efektyvesnę (nei laikraščių *Litwa* ir *Lud*) platinimą tarp smulkiųjų bajorų, o „gal ir ne vieną ir prie pamestos bočių kalbos patrauktų“ [29; 47].

ŠEIMOS KALBŲ VADYBA

Tėvų šeimoje

1938 m. Mykolas Biržiška išleido istoriografijoje puikiai žinomus atsiminimus *Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose (iš 1882–1901 m. atsiminimų, pasakojimų ir raštų)*, kurių tikslas buvo ne vien atpasakoti „kaip aš augau tėvų namuose ir ėjau gimnazijos mokslus“, bet ir „kaip tautiškai ir visuomeniškai susipratau – tiesiog, kaip įėjau į susipratusių lietuvių tarpą“ [20, VII]. Jau atsiminimų pratarinėje M. Biržiška atkreipė dėmesį į tai, kad „mano atletuovėjimas skyrėsi nuo kitų mano kartos ar šiaip prieškarinių Lietuvos veikėjų tautiško susipratimo kelių“ [20, VII] ir „nepigiai man atsiėjo“ [20, VII]. Akivaizdu, kad M. Biržiška, 1932 m. baigdamas rašyti atsiminimus, turėjo pakankamai netrumpą lietuviškos visuomeninės veiklos patirtį, galėjo „atrinkti“ ir „pasakoti“ tai, kas jam atrodė ir tinkama, ir svarbu, o apie kai kuriuos reiškinius bei įvykius nutylėti. Tačiau apeiti klausimo, kaip jo „atlietuovėjimas“ buvo priimtas artimųjų, o tiksliau, tėvų, jis negalėjo.

Jau paskutinėse gimnazijos klasėse bajoriškos kilmės (3) M. Biržiška apsisprendė įsitraukti į lietuvių tautinį judėjimą. Vasaros atostogų metu pradėjęs mokytis lietuvių kalbos prisipažino: „oi sunkus tai buvo gimtosios kalbos mokslas <...> ypač man, žemaitiškai neką temokėjusiam!“ [20, 324]. Tačiau „viešai pasireikšti“ apie savo apsisprendimą M. Biržiška dėsė net savo tėvams, vis laukdamas palankesnės akimirkos. Galima numanyti, kad M. Biržiška puikiai jautė, jog jo apsisprendimas galėtų sulaukti nevienareikšmio tėvų, ypač motinos (4), vertinimo [53, 79]. Tad neatsitiktinai apie tai atskirai rašė savo atsiminimuose: „Neužilgo teko tai ir viešai pareikšti, bent artimiesiems. Kartą apie Velykas pietų metu kilo pas mus Šiauliuose kalbų dėl lenkystės ir lietuovystės. Motinai kartoiant priekaištus „litvomanijai“, griežtai pareiškiau esąs lietuvis ir universitete stosiąs lietuvių studentų draugijon. Į tai motina man atkrito: „Tai tu ne mano sūnus, nes aš pagimdžiau lenką!“ [20, 325] (5). Tiesa, papasakodamas plačiai auditorijai šį epizodą M. Biržiška iš karto ėmėsi akcentuoti, kad tėvai gana greitai priėmė vaikų apsisprendimą dėl įsitraukimo į lietuvišką tautinę veiklą. Motina, nors ir išreiškusi gana kategorišką nuostatą, „veikliai susitaikė“ su vaikų

- (3) Bajorų Biržiškų giminė žinoma nuo XVII a. pradžios. Reikėtų pažymėti, kad M. Biržiška atsiminimuose neakcentavo savo bajoriškos kilmės, teigdamas, jog asmuo privalo būti vertinamas pagal jo moralines savybes, charakterio bruožus, išsimokslinimą.
- (4) Motina Elžbieta Rodzevičiūtė (1858–1938) gimė Vadaktuose (Kauno gub., Panevėžio apsk.), bajorų šeimoje, jos tėvas giminystės ryšiais buvo susijęs su Tadu Kosčiuška. Devynerių metų Elžbieta Rodzevičiūtė kartu su tėvais apsigyveno Maskvoje, kur aukso medaliu baigė valstybinę mergaičių gimnaziją, studijavo Aukštuosiuose moterų kursuose. Anot M. Biržiškos, „motina mus augino ir mokė lenkais patriotais: pasakojimai apie 1863 metus, <...> tautinės lenkų giesmės „Boże, coś Polskę“, „Z dymem pożarów“, „Jeszcze Polska nie zginęła“, lenkų praeities paveiksłai <...> darė man tuo laiku didelio įspūdžio, gyvai veikė mano jausmus ir atmintį“. Vaclovui Biržiškai itin įstrigo motinos pasakojimai apie 1863–1864 m. sukilimą, jis net parašė apsakymą „Lėlė“, kuris 1910 m. buvo išspausdintas laikraštyje *Visuomenė*.
- (5) Pasak M. Biržiškos, jo tėvas gydytojas Antanas Biržiška (1855–1922) buvo „lenkų kalboje užaugęs, bet gražiai mokėjęs žemaitiškai“. Studijuodamas Maskvoje A. Biržiška susipažino su J. Basanavičiumi ir Vincu Pietariu. M. Biržiškos teigimu, jo tėvas taip pat siuntė Basanavičiui surinktas dainas, tačiau į lietuvių tautinį judėjimą neištraukė, nes buvo pozityvistinių idėjų šalininkas.

„litvomanija“ ir pati „pasijuto lietuve“, kad net po kelerių metų „netikėjo taip atkirtus“ [20, 325].

Akivaizdu, kad tėvų palaikymas M. Biržiškai buvo itin svarbus, nes net 1940 m. rašydamas atsiminimus apie studijų laikus Maskvoje, jis dar kartą akcentavo, jog „mano litvomanija tėvų buvo kaip ir pripažinta (ilgainiui ji patraukė ne tik mano brolius, bet ir tėvus!)“ [20, 325]. Toks tėvų apsisprendimas M. Biržiškai, kaip ir jo broliui Vaclovui Biržiškai, teikė ypatingą emocinį pasididžiavimą (tą puikiai rodo specialių skiriamųjų ženklų naudojimas). Savo autobiografijoje Vaclovas Biržiška taip pat akcentavo, jog „tėvai tik po kelių metų, kada visi trys sūnūs jau buvo universitete, perėjo ir namie prie lietuvių kalbos“ [21]. Tiesa, brolių Biržiškų ir jų tėvų susirašinėjimas vyko lietuvių ir lenkų kalbomis: motina Elžbieta Biržiškienė sūnams rašė lenkiškai [18; 19], broliai tėvams rašė ir lietuviškai [14; 16], ir lenkiškai [6; 15; 17]. Tačiau lenkų kalba visgi išliko įprastesne tėvų ir vaikų rašomąja bendravimo kalba, nes net apie savo veiklą Lietuvos Taryboje M. Biržiška tėvams rašė lenkų kalba [12].

Panaši kalbinė situacija buvo ir Felicijos Bortkevičienės (1873–1945) šeimoje. Bortkevičienės vaikystėje bajorų kilmės tėvų šeimoje buvo kalbama lenkiškai. Pasak Bortkevičienės sesers Juzefos Okuličienės (1875–1935) (6), jų tėvas Juozas Povickis (7), skirtingai nei brolių Biržiškų, „nemokėjo nė žodžio lietuviškai“ [40]. O motina Antanina Liudkevičiūtė-Povickienė (8) buvo „demokratė ir tvirtindavo, kad mes visi turime išmokti lietuvių kalbos, talkintis prie žmonių, o žmones lenktis prie mūsų“ [40]. Kitaip tariant, pasak Bortkevičienės sesers, jų motina, skirtingai nei tėvas, matė galimybę bendradarbiauti dviem socialinėms grupėms – bajorams ir valstiečiams. Sudėtinga atsakyti, ar Povickienė aktyviai palaikė savo dukterų lietuvišką veiklą, nors ji ilgą laiką gyveno su anksti našle tapusia Felicija, padėjo dukteriai tvarkyti redaguojamų lietuviškų periodinių leidinių korespondenciją. Tačiau rašomąja bendravimo kalba tarp Povickienės ir jos dukterų [5; 13] bei anūkų [9; 10] (9) liko vien lenkų kalba.

Vien lenkų kalba su savo motina susirašinėjo ir Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Skirtingai nei M. Biržiška, Davainis-Silvestraitis aukštino savo bajorišką kilmę, domėjosi šeimos genealogija, siekė, kad jo vaikai būtinai gautų bajorystę įrodančius dokumentus [48, 54] (10). Kaip ir Biržiškų šeimoje, Davainio-Silvestraičio šeimoje ankstyvąja

-
- (6) Reikėtų pažymėti, kad Bortkevičienės sesuo Juzefa ištekėjo už Kazimiero Okuličiaus, ir jų šeimoje bendravimas vyko dviem kalbomis. Kazimiero Okuličiaus sūnėnas Vytautas Civinskis savo dienoraštyje minėjo, kad lietuviškumo idėjos buvo priimtinos ne visai giminei. 1908 m. atostogaudamas Okuličių dvare Latavėnuose Civinskis minėjo rutina tapusius ginčus.
 - (7) Juozas Povickis buvo Vilniaus advokato sūnus, studijavo teisę, tačiau dėl silpnos sveikatos mokslų nebaigė, pragyvenimui užsidirbdavo nuomodamas dvarus.
 - (8) Antanina Liudkevičiūtė taip pat turtų neturėjo, nes jos tėvo daktaro Hilaro Felikso Liudkevičiaus dvaras po 1863–1864 m. sukilimo buvo konfiskuotas ir parduotas. Motinos dėdė Elizeušas Liudkevičius buvo vienas iš sukilėlių vadų. Bortkevičienės senelis (Hilaras Liudkevičius) už dalyvavimą sukilime kartu su dviem sūnumis buvo ištremtas į Sibirą.
 - (9) Reikėtų pažymėti, kad A. Povickienės anūkai Jonas ir Kęstutis Okuličiai, kurie namuose kalbėjo lietuviškai ir lenkiškai, senelei laiškus rašė tik lenkų kalba.
 - (10) Davainis-Silvestraitis taip pat ieškojo savo giminės senumo įrodymų. Tumo-Vaižganto teigimu, tos legendos apie giminės garbingumą (giminė siejama arba su Palemonu, arba su Eikšiu) buvusios tarsi sapnas iš tų laikų, „kada jis dar galėjęs kai kada pravažiuoti ketvertu arklių: nebuvęs toks neturtis, kaip paskui“.

socializacija rūpinosi bajoriškos kilmės motina – Eufrosinija Jarudaitė-Silvestravičienė (1819–1887), turėjusi žemės valdas prie Kalnujų (Kauno gubernija, Raseinių apsk.) [26, 206] (11). Eufrosinija Davainienė-Silvestravičienė, kaip ir Elžbieta Biržiškienė, mokė vaikus skaityti ir rašyti tik lenkų kalba, duodavo skaityti istorijos veikalus, kuriuose, pasak Davainio-Silvestraičio, „apie Lenkiją buvo kalbama kaip apie gimtąjį kraštą, o apie Lietuvą kaip apie svetimą kraštą, prie Lenkijos prijungtą. Kai mokiausi tokios istorijos, įsivaizdavau, kad mes atkeliavome iš Lenkijos“ [26, 206]. Davainio-Silvestraičio susirašinėjimas su motina ir tėvu tiek gimnazijos laikais [1], tiek ir vėliau vyko tik lenkų kalba, lenkų kalba jam rašė ir motina [2].

Galima prielaida, kad bajoriškos kilmės lietuvių inteligentų šeimose bent tėvų kartos perėjimas prie lietuvių kalbos vartojimo buvo gana sudėtingas. Lenkų kalba dažnai išliko rašomąja bendravimo kalba, nors dauguma lietuvių inteligentų tėvų, kilusių iš bajorų šeimų, mokėjo kalbėti lietuviškai, o neretas palaikė vaikų tautinį apsisprendimą. Todėl suprantama iš lenkiškai kalbančios bajoriškos šeimos kilusio Vytauto Civinskio (Witold Cywiński, 1887–1910) (12), taip pat siekusio išmokti lietuvių kalbą, nuostaba, kai jo močiutė Elena Stankevičiūtė-Okuličienė (1841–1919) lietuvių kalbos pramoko būdama garbingo amžiaus. Galbūt būtent jai Civinskis, turbūt juokais, prikaišiojo patriotinį užsiėmimą [28].

Neretai lenkų kalba išlikdavo skirtingų kartų bendravimo kalba. Pavyzdžiui, Marija Mašiotaitė-Urbšienė, žinomo lietuvių pedagogo, vadovėlių autoriaus Prano Mašio (1863–1940) dukra, atsiminė, kad jos bajorų kilmės motina Marija Jasienskytė-Mašiotienė (13) su savo gimine kalbėjo lenkiškai [30, 112, 115]. Anot Mašiotaitės-Urbšienės, „kai atvažiuodavo tetos, su motina jos senu papratimu kalbėdavosi lenkiškai. Dažnai kalbindavo lenkiškai ir tėvą, bet, šis slėpdamas šypseną po ūsais, atsakydavo joms lietuviškai“ [49, 17].

Istoriografijoje yra žinomi faktai apie skirtingą tautinį apsisprendimą bajoriškos kilmės lietuvių inteligentų šeimose. Chrestomatinis yra brolių Narutavičių pavyzdys: Kazimieras Narutavičius pasirašė 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo aktą, o jo brolis Gabrieliūs Narutavičius tapo pirmuoju Lenkijos prezidentu. Įdomus yra brolių Ivanauskų atvejis: Tadas Ivanauskas darbavosi lietuviškoje visuomeninėje veikloje, Vaclovas Ivanauskas buvo vienas aktyviausių baltarusių tautinio judėjimo veikėjų, o Jurgis identifikavo save su modernia lenkų tauta. Aišku, šalia yra brolių Biržiškų, Lazdynų Pelėdos (dviejų seserų), seserų Sofijos (Antano Smetonos žmonos) ir Jadvygos (Juozo Tūbelio žmonos) Chodakauskaičių pavyzdžiai.

(11) Pasak Davainio-Silvestraičio, jo motina atmintinai mokėjo ištraukas iš Adomo Mickevičiaus ir Niemcevičiaus kūrybos, „dažnai dainavo lenkų patriotines dainas“, o auklėdama vaikus skatino „mylėti Lenkiją“.

(12) Plačiau apie tai, kaip Civinskis mokėsi lietuvių kalbos, rašė Veronika Girininkaitė straipsnyje: „Lietuvių kalbos mokymasis XX a. pradžioje. Liudijimai Vytauto Civinskio *Dienoraštyje* (1904–1910)“. Straipsnio autorė dėkoja už straipsnio rankraštį.

(13) Anot Marijos Jasienskytės-Mašiotienės, „tarp savęs tėvai kalbėjo lenkiškai, bet su tarnais ir darbininkais – lietuviškai, niekadoms neversdami jų prie lenkų kalbos. Visi vaikai mokėjome vienodai gerai lietuviškai ir lenkiškai.“ Ji taip pat atsiminė, kad jos tėvai buvo nusistatę prieš tai, kad jų dukters vedybos su Pranu Mašiotu vyktų lietuvių kalba. Kita vertus, Marijos Jasienskytės-Mašiotienės tėvams netiko nebajoriška kilmė: „vienas mano dėdė ieškojo enciklopedijoje, bene ras kokį Mašiotą bajorą. Pagaliau nusprendė, kad Mašiotai paeina iš prancūzų Machot. Jam buvo mieliau, kad ištėkėčiau už prancūzų kario palikuonio negu už šios žemės sūnaus.“

Sutuoktiniai

1905 m. rugsėjo 4 d. Vilniuje susituokusių Marijos ir Jurgio Šlapelių vestuvinė nuotrauka galėtų būti puikus ikonografinis lietuvių tautinės šeimos pavyzdys. Būsimieji pirmojo lietuviško knygyno Vilniuje savininkai net savo vestuvinėje nuotraukoje įsiamžino laikydami rankose knygą ir periodinį leidinį [54, 33]. Apie tokią tautiškai angažuotą šeimą svajavo daug lietuvių inteligentų, XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais kurdami „tautinės šeimos“ projektus [37, 104]. Pavyzdžiui, Maironio poemoje „Tarp skausmų į garbę“ (1895), Kazimiero Pakalniškio apsakyme „Mokytoja“ (1904), Juozo Šnapščio-Margalio poemoje „Mūsų bajorai“ (1904) buvo vaizduojami mokytojo inteligento (valstiečių kilmės) ir mokinės bajorės santykiai, kurie baigdavosi sėkmingomis vedybomis. Taip vyko bajorijos išitraukimas į lietuvių tautinį judėjimą ir „atlietuvėjimas“.

Bajorų kilmės (14) Marijos Piaseckaitės (1880–1977) ir Jurgio Šlapelio (1876–1941) atvejais tarsi atitiko lietuvių inteligentų puoselėjamą vaizdinį. M. Piaseckaitė tėvų šeimoje buvo mokoma lenkų kalbos. Pradėjusi giedoti Šv. Rapolo bažnyčios chore, vikaro Juozo Ambraziejaus paskatinta, ji palaipsniui išitraukė į lietuvišką kultūrinę veiklą ir pradėjo mokytis lietuvių kalbos. Dėstyti lietuvių kalbą buvo pakviestas iš kunigų seminarijos išėjęs J. Šlapelis (15). Beje, Šlapelių šeimos atvejis nebuvo vienetinis.

Vilniuje lietuvių kalbos pradėjo mokytis Felicija Povickaitė, vėliau ištekėjusi (16) už inžinieriaus Jono Bortkevičiaus (1871–1909). Papildomai lietuvių kalbos mokėsi bajorų kilmės Bronislava Šėmytė (17), jau ištekėjusi už M. Biržiškos.

Mikalojų Konstantiną Čiurlionį (18) lietuvių kalbos taip pat mokė jo būsimoji žmona Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė [25, 18–19], kuri su juo iš pat pradžių kalbėjo lenkiškai [33, 306] (19). „Kiek Čiurlionis mokėjo lietuviškai, kai jį pažinau? Suprato apgraibomis, galėjo surišti vieną kitą sakinį. <...> Lietuvių kalba jį tiesiog žavi savo grožiu – tik galvą purto dėl tų vardininko galūnių su švilpančius“, – savo atsiminimuose rašė Kymantaitė-Čiurlionienė [33, 310]. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad M. K. Čiurlionio laišakai žmonai buvo rašyti lenkiškai. Anot Vytauto Landsbergio, išvertusio laiškus į lietuvių kalbą, „Čiurlionis, apsigyvenęs

-
- (14) Marijos Piaseckaitės tėvas Dominikas Piaseckas buvo kilęs iš bajorų šeimos, dalyvavo 1863–1864 m. sukilime. Anot Piaseckaitės, jos tėvas šiek tiek mokėjo lietuviškai, bet save laikė lenku.
- (15) Jurgis Šlapelis buvo kilęs iš valstiečių šeimos. Mokydamasis gimnazijoje Jelgavoje susipažino su Jonu Jablonskiu ir išitraukė į lietuvių kalbos tyrimus. 1907–1909 m. jis rengė ir išleido rusų-lietuvių kalbų žodyną, vėliau parengė lenkų-lietuvių žodyną.
- (16) Felicijos Povickaitės tėvų ūkį tvarkė ekonomas Bortkevičius, 1863–1864 m. sukilimo dalyvis, kilęs iš smulkių bajorų, bet po sukilimo prirašytas prie valstiečių. Bortkevičius turėjo dvi dukras ir sūnų Joną, kurį Antanina Povickienė mokė skaityti ir rašyti. Vaikystėje užsimezgusi pažintis ir draugystė tarp Felicijos Povickaitės ir Jono Bortkevičiaus (Povickaitės tėvų ekonomo sūnaus) ilgainiui peraugo į meilę. Ir nors Povickių giminei buvo nepriimtina Jono kilmė, 1899 m. jie susituokė. Po šio žingsnio giminės Felicijos Povickaitės išsižadėjo. Bortkevičiams apsigyvenus Vilniuje, Felicija pradėjo mokytis lietuvių kalbos. Pirmasis Felicijos Bortkevičienės lietuvių kalbos mokytojas buvo Povilas Gaidelionis.
- (17) Bronislava Šėmytė-Biržiškienė F. Bortkevičienės paraginta mokytis lietuvių kalbos, energingai griebėsi žodyno bei gramatikos ir gana greitai pramoko kalbos. Reikėtų pažymėti, kad Bronislava Biržiškienė domėjosi moterų bajorių dalyvavimu lietuvių tautiniame judėjime. 1937 m. periodiniame leidinyje *Naujoji Vaidilutė* ji paskelbė straipsnį „Lietuvos bajoraitės ir dvarininkaitės tautos atgimimo darbe“.
- (18) M. K. Čiurlionio studijos Varšuvoje skatino jį daugiau kalbėti lenkų kalba, nors šeimoje buvo kalbama ir lietuviškai, ir lenkiškai.
- (19) „Kalbėjome lenkiškai, nes Bortkevičienė žinojo, kad Čiurlionis lietuviškai sunkiai kalba, ir prakalbi- no jį lenkiškai, kad jis laisviau jaustųsi.“

Vilniuje ir ėmėsis plačios kultūrinės veiklos, paprastais klausimais pakalbėdavo ir trumpus laiškėlius pasirašydavo lietuviškai. Bet norėdamas vaizdingiau pasakyti, užgriebęs intelektualinę sritį ar pasiduodamas jausmui, kai mintis vijo mintį, Čiurlionis ir tarp lietuvių prabildavo laisvai vartojama lenkų kalba. Todėl ir Čiurlionio laišakai Sofijai rašyti lenkiškai“ [34, 7].

Tiesa, perėjimas prie lietuvių kalbos buvo ne toks paprastas psichologinis žingsnis net tvirtai apsisprendusiems dalyvauti lietuvių tautiniame judėjime bajorų kilmės asmenims. Emilija Gruzdytė-Putvinskienė, kuri kartu su vyru (Vladu Putvinskiu, 1873–1929) įsitraukė į lietuvių tautinį judėjimą, savo atsiminimuose pabrėžė, jog pradėjusi mokytis lietuvių kalbos „vis abejočiau, man vis skaudu, jog eidama ta kryptimi padarysiu nemalonumą savo tėvams, kuriems bus nesuprantamas toks mūsų elgesys. Vis dėlto Vladas savo rimtais įrodymais ir savo švelniu būdu sugebėjo įtikinti mane, ir aš pamažu susigyvenau su mintimi ir padaviau jam draugišką ranką, pasižadėdama eiti ta kryptimi“ [43, 23].

Įdomus ir Julijos Wichert-Kairiūkštienės (Julia Wichert-Kajruksztisowa, 1864–1949), kuri buvo ištėkėjusi už žinomo lietuvių pedagogo Juozo Kairiūkščio (1855–1937) (20), mokiusio lietuvių kalbos valstybinėse ir privačiose mokyklose, atvejis. Kairiūkštienė lenkų kalbą vartojo kaip tinkamiausią literatūrinės saviraiškos formą. 1911 m. laikraštyje *Litwa* ji paskelbė pirmuosius eilėraščius „Dzwony“ („Varpai“), „Gdy wiosłuje zgodnie łódź“ („Kai tinkamai juda valtis“), o 1939 m. lenkų kalba išleido „Lietuvių poezijos antologiją“ (*Antologia poezji litewskiej*) [52].

Tiesa, lietuvių inteligentų šeimose neretai bajorų kilmės sutuoktiniai atsisakydavo „atlietuvti“. Būtent taip atsitiko „aušrininkų“ Juozo Miliausko-Miglovaros ir Davainio-Silvestraičio šeimose.

Miliauskas-Miglovara, 1875 m. sukūręs šeimą, laiške Augustinui Janulaičiui taip rašė: „apsivedžiau su lenke (21) nelabai niekinančia lietuvius ir mokančia gerai lietuviškai pagal šiaulišką kalbę šnekėti“ [42, 43]. Tačiau jo žmona Modesta Ivaškevičiūtė nesuprato vyro, aktyviai įsitraukusio į lietuvių darbų, o vaikus mokė vien lenkų kalbos.

Davainis-Silvestraitis lietuvių kalbos puoselėjimą, o tiksliau apsisprendimą, kad bajorija privalo šeimoje kalbėti lietuviškai, siekė įgyvendinti ir savo asmeniniame gyvenime. Tiesa, ne itin sėkmingai. 1885 m. ketindamas vesti iš bajorų kilusią Juliją Malinauskaitę (Julia Malinowska, 1867–?) (22), jis pareikalavo, kad priesaika Mintaujos bažnyčioje būtų sakoma lietuvių kalba. Iš tikrųjų kvietimas į tuoktuves buvo parašytas lietuvių kalba, jį lietuviškai pasirašė abu sužadėtiniai [32], lietuvių kalba buvo išgraviruoti priesaikos žodžiai ant vestuvinių žiedų [48, 61]. Tačiau Davainio-Silvestraičio žmona, skirtingai nei jos seserys Liudvika Malinauskaitė-Šliūpienė (Eglė) ir Adelė Malinauskaitė, kuri vėliau dirbo mokytoja Vilniaus lietuvių dviklasėje mokykloje [51, 11] (23), neįsitraukė į lietuvišką

(20) Juozas Kairiūkštis, Veiverių mokytojų seminarijos auklėtinis, vėliau – mokytojas, tyrinėjo lietuvių kalbą, 1910–1915 m. dėstė lietuvių kalbą Vilniaus valstybinėse ir privačiose mokyklose.

(21) Miliausko-Miglovaros žmona buvo Modesta Ivaškevičiūtė – iš Šiaulių kilusi siuvėja.

(22) Julija Malinauskaitė buvo Liudvikos Malinauskaitės (slap. Eglė), Jono Šliūpo žmonos, sesuo. Malinauskų šeima buvo gausi: be Liudvikos ir Julijos, dar buvo seserys – Adelė ir Bronė, broliai – Vaclovas ir Mykolas. Anksti našlaičiais likusių vaikų globa buvo patikėta vietos bajorams. Nuolatinei vaikų priežiūrai pasamdyta ponija Želenskienė su vaikais kalbėjo lenkiškai.

(23) Tiesa, Davainis-Silvestraitis savo dienoraštyje pažymėjo, kad kai kurie lietuvių visuomenės veikėjai buvo nepatenkinti tuo, kad Adelė Malinauskaitė, Vilniaus lietuvių dviklasės mokyklos mokytoja, lankė lenkišką teatrą ir vakarus. Panašus ir Marijos Piaseckaitės-Šlapelienės seserų atvejis: viena sesuo ištėkėjo už lenko Ignaco Roubos (žinomo visuomenės veikėjo), o Helena – už lenko Józefo Klyszejkos.

tautinę veiklą. Ištekėjusi ir apsigyvenusi vyro dvare, Julija Malinauskaitė kurį laiką bandė rinkti lietuvišką tautosaką, net užrašė porą tautosakos tekstų [31, 9], tačiau reikšti savo mintis Davainio-Silvestraičio žmonai buvo lengviau lenkų kalba. Sutuoktinių Mečislovo ir Julijos susirašinėjimas vyko lietuvių ir lenkų kalbomis: Mečislovas žmonai rašė lietuviškai, ji beveik visada jam rašydavo lenkiškai. Lietuviškai ji rašė vyrui vien išimtiniais atvejais – sveikindama vardadienio arba Naujųjų metų proga [4], matyt, taip siekdama atsilipti į Mečislovo lūkesčius. Tačiau Juozo Tumo-Vaižganto, kuris asmeniškai pažinojo Davainį-Silvestraitį, teigimu, J. Malinauskaitė buvo „visą laiką atžagaria jam (vyrui) ir jo lietuvystei“ [48, 61], todėl sąmoningai mokė vaikus lenkų kalba.

Vaikai

Tiesa, Davainis-Silvestraitis, skirtingai nei Miliauskas-Miglovara, kuris apskritai išsižadėjo savo vaikų, nepalaikiusių jo įsitraukimo į lietuvių tautinį judėjimą (24), siekė išmokyti savo vaikus lietuvių kalbos. Tačiau rašyti lietuviškai pramoko tik vyriausiasis Davainio-Silvestraičio sūnus Jonas. 1897 m., praėjus metams po Davainio-Silvestraičio išvykimo iš Mintaujios, Jonas parašė jam sveikinimą lietuviškai Naujųjų metų proga [3]. Tačiau vėlesni Davainio-Silvestraičio vyresniojo sūnaus laišakai buvo rašomi lenkų kalba. Tik 1904 m., mokydamasis Rygoje ir pragyvenimui bandydamas užsidirbti iš pamokų, Jonas Davainis-Silvestraitis parašė tėvui laišką lietuviškai, atsiprašydamas dėl savo lietuvių rašto kalbos:

„<...> praszau da karta prabočiti už to, kad osmieliłem się rašyti pas Teva, ne turedamas nijokie išmanima apie letuviškos gramatikas; bet prašum atminti kad letuviškai rašau delto, kad Tevui butu prijemniau skaityti“ [8].

Reikėtų pažymėti, kad Davainis-Silvestraitis taip pat neretai sūnui Jonui rašė lenkiškai [8]. Tik lenkų kalba Davainiui-Silvestraičiui rašė ir jo dukra Sofija [46]. Jauniausias Davainio-Silvestraičio sūnus Jurgis lietuviškai rašyti pramoko studijuodamas Amerikoje, taip pat besisvečiuodamas pas savo dėdę Joną Šliūpą [7], tačiau laiškus tėvui, kaip ir brolis bei sesuo, jis vis vien rašė lenkų kalba.

APIBENDRINIMAS

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje bajoriškos kilmės lietuvių inteligentų šeimose lenkų kalba dažnai išliko rašomąja bendravimo kalba, nors dauguma bajoriškos kilmės lietuvių inteligentų tėvų mokėjo kalbėti lietuviškai, o neretas palaikė vaikų tautinį apsisprendimą. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad XIX a. pab. – XX a. pr. dauguma bajoriškos kilmės lietuvių inteligentų vis dažniau siekė sukurti tautiškai angažuotą šeimą, kurioje sutuoktiniai privalėjo išmokti lietuvių kalbos, mokytis jos turėjo ir vaikai. Vis retesni būdavo atvejai, kai vienas iš sutuoktinių nepalaikė kito tautinio apsisprendimo ar siekė sutrukdyti vėlesnių kartų lietuvių tautinės tapatybės formavimąsi.

Gauta 2018 06 05
Priimta 2018 07 07

(24) Miliausko-Miglovaros šeimoje gimė keturi vaikai: Mykolas, Antanina, Vytautas, Petras. Antaninai ištekėjus už ruso, Miliauskas-Miglovara, viešai pareiškęs, kad neturi dukters, santykių su dukra nepalaikė. Mykolas žuvo Pirmajame pasauliniame kare. Vytautas iki Pirmojo pasaulinio karo studijavo veterinariją, bet studijų nebaigė. Pirmojo pasaulinio karo metu pasitraukė į Paryžių, tapo dailininku, su tėvu santykių nepalaikė. Jauniausias sūnus Petras Šiauliuose mokėsi fotografijos amato, kurį laiką tarnavo Lietuvos kariuomenėje, bet vėliau išvyko į Braziliją.

Šaltiniai ir literatūra

- [1] 1860 11 07 Davainio-Silvestraičio laiškas tėvams. *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraščių skyrius* (toliau – *LLTI RS*), f. 1, b. 1834/13, lapai nenumuoti.
- [2] 1885 08 10 E. Davainienės-Silvestravičienės laiškas M. Davainiui-Silvestraičiui. *LLTI RS*, f. 1, b. 1834/4, lapai nenumuoti.
- [3] 1897 m. J. Davainio-Silvestraičio laiškas tėvui. *LLTI RS*, f. 1, b. 1830/2, lapai nenumuoti.
- [4] 1897, 1909, 1911 m. J. Davainienės-Silvestravičienės laišakai vyrui. *LLTI RS*, f. 1, b. 1829, lapai nenumuoti.
- [5] 1902 05 03 F. Bortkevičienės laiškas motinai. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius* (toliau – *LNB RS*), f. 68, b. 406, l. 1.
- [6] 1905 02 16 M. Biržiškos laiškas tėvams. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka* (toliau – *LMAVB RS*), f. 165, b. 63, l. 1.
- [7] 1909 12 28 J. Davainio-Silvestraičio laiškas tėvui, 1909 m. gruodžio 28 d. *LLTI RS*, f. 1, b. 1830/3, lapai nenumuoti.
- [8] 1913 04 20 M. Davainio-Silvestraičio laiškas sūnui Jonui. *LMAVB RS*, f. 249, b. 640, l. 1–2.
- [9] 1913–1915 m. Jono Okuličiaus laišakai A. Povickienei. *LNB RS*, f. 68, b. 409.
- [10] 1914 02 23 Kęstučio Okuličiaus laišakai A. Povickienei. *LNB RS*, f. 68, b. 413, l. 1.
- [11] 1918 11 18 M. Biržiškos laiškas tėvams. *LMAVB RS*, f. 165, b. 63, l. 7.
- [12] 1918 12 05 M. Biržiškos laiškas tėvams. *LMAVB RS*, f. 165, b. 63, l. 14.
- [13] 1918 m. F. Bortkevičienės laiškas motinai (laiškas rašytas ant lietuviško periodinio leidinio *Lietuvos žinios* lapo). *LNB RS*, f. 68, b. 177, l. 1.
- [14] 1921 04 18; 1921 07 07 V. Biržiškos laišakai tėvams. *LMAVB RS*, f. 163, b. 215, l. 1–14.
- [15] 1921 07 04 M. Biržiškos laiškas tėvams. *LMAVB RS*, f. 165, b. 63, l. 2.
- [16] 1922 03 14 M. Biržiškos laiškas tėvams. *LMAVB RS*, f. 165, b. 63, l. 7.
- [17] 1922 10 22 M. Biržiškos laiškas tėvams. *LMAVB RS*, f. 165, b. 63, l. 8.
- [18] 1922 m. E. Biržiškienės laiškas M. Biržiškai. *LMAVB RS*, f. 165, b. 65, l. 1–10.
- [19] 1923 08 19 E. Biržiškienės laiškas V. Biržiškai. *LMAVB RS*, f. 163, b. 269, l. 1.
- [20] BIRŽIŠKA, Mykolas. *Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose (iš 1882–1901 m. atsiminimų, pasakojimų ir raštų)*. Kaunas: spaustuvė „Raidė“, 1938. 378 p.
- [21] BIRŽIŠKA, Vaclovas. Autobiografija. *LMAVB RS*, f. 163, b. 1, l. 3.
- [22] BUTĖNAS, Julius. *Istoriografo užrašai*. Vilnius: Vaga, 1974. 189 p.
- [23] DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS, Aleksandras. Lietuvių balsas į jaunąją kartą Lietuvos didžponių, dvarponių ir bajorų. *Dirva-Žinynas*, 1903, Nr. 6, p. 8–21.
- [24] DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, Vanda. *Lietuvių aušrininkė. Eglė*. Čikaga: Lietuvių tautos namai, 1985. 96 p.
- [25] DAUJOTYTĖ, Viktorija. *Sofija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016. 343 p.
- [26] DAVAINIS-SILVESTRAITIS, Mečislovas. Upadek narodowości litewskiej i jej odrodzenie. *Wspomnienia osobiste. Litwa*, 1911, Nr. 14, s. 206.
- [27] DIDŽIULIS, Stanislovas. *Isz Lietuvos. Isz Kauno rėdibos, Aukmergės paviecizio. Aušra*, 1886, Nr. 6, p. 368.
- [28] GIRININKAITĖ, Veronika. Laikraštis *Litwa* prenumeratoriaus akimis. *Archivum Lithuanicum*, 2017, t. 19, p. 382–389.
- [29] GRINIUS, Kazys. Naujas balsas apie bajorų akalicas. *Lietuvos žinios*, 1914, Nr. 15, p. 1.
- [30] *Ižymios Lietuvos moterys: XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė*. Parengė D. Marcinkevičienė. Vilnius: Vilniaus universiteto biblioteka, 1997. 135 p.

- [31] KERBELYTĖ, Bronislava. Mečislovas Davainis-Silvestraitis tautosakininkas. *Pasakos, sakmės, oracijos*. Surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Vilnius: Vaga, 1973. 289 p.
- [32] Kvietimas į Davainio-Silvestraičio ir J. Malinauskaitės tuoktuves, atsiųstas J. Basanavičiui. *LLTI RS*, f. 2, b. 815, lapai nenumeruoti.
- [33] KYMANTAITĖ-ČIURLIONIENĖ, Sofija. Vaikystė ir jaunos dienos, 1949, sausio 4 d. Iš: S Kymantaitė-Čiurlionienė. *Raštai*. T. III. Vilnius: Vaga, 1988.
- [34] LANDSBERGIS, Vytautas. *Laiškai Sofijai*. Vilnius: Vaga, 1973. 138 p.
- [35] Lietuviai, neapsileiskime. *Lietuvos ūkininkas*, 1905, Nr. 5, p. 111.
- [36] Lietuvos Demokratų Partija. Žodelis į Lietuvos dvarininkus. *Varpas*, 1905, Nr. 11–12, p. 121.
- [37] MARCINKEVIČIENĖ, Dalia. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje – XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vaga, 1999. 221 p.
- [38] MASTIANICA, Olga. *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016. 200 p.
- [39] Mečislovo Davainio-Silvestraičio dienoraštis. *LLTI RS*, f. 1, b. 1460, l. 73–74.
- [40] OKULIČIENĖ, Juzefa. Atsiminimai iš vaikystės dienų, 1935 m. *LNB RS*, f. 68, b. 401, l. 1.
- [41] PETKEVIČAITĖ-BITĖ, Gabrielė. Musų santykiai su akalicų bajorais. *Lietuvos žinios*, 1914, Nr. 20, p. 1.
- [42] PRĖSKIENIS, Bronius. *Juozas Miliauskas-Miglovara*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 1997. 189 p.
- [43] PUTVINSKIENĖ, Emilija. *Atsiminimai*. Šiauliai: Saulės delta, 1995. 85 p.
- [44] RAILA, Stanislovas. Į darbą, kas lietuvis! *Aušra*, 1883, Nr. 6, p. 155.
- [45] Redakcija „Aušros“. Apie insteigimą „Lietuvizkės mokslų bendrystės (draugystės)“. *Aušra*, 1883, Nr. 4, p. 92.
- [46] S. Davainiūtės-Silvestravičiūtės laišakai tėvui. *LLTI RS*, f. 1, b. 1834/13, b. 1830/1.
- [47] SLEŽEVIČIUS, Mykolas. Apie Kauno gub. Akalicas. *Lietuvos žinios*, 1914, Nr. 4, p. 3.
- [48] TUMAS-VAIŽGANTAS, Juozas. *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė: J. A. Vištelis, M.-D. Silvestravičius, T. Žickis, J. Myliauskis*. Kaunas, 1924. 59 p.
- [49] URBŠIENĖ-MAŠIOTAITĖ, Marija. *Prisiminimai. Prie žibalinės lempos. Atdaras langas*. Vilnius: Džiugas, 1996. 189 p.
- [50] VILEIŠIS, Jonas. Svetimi laikraščiai. *Varpas*, 1903, Nr. 8, p. 192.
- [51] *Vilniaus lietuvių dviklasė mokykla*. Vilnius: „Lietuvos aidas“ redakcija, 1917. 48 p.
- [52] WICHERT-KAJRUKSZTISOWA, Julia. *Antologia poezji litewskiej*. Wilno: Związek Przyjaciół Litwy, 1939. 187 s.
- [53] ŽUKAS, Vladas. *Gyvenimas knygai. Vaclovas Biržiška*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012. 387 p.
- [54] ŽUKAS, Vladas. *Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygynas Vilniuje*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. 463 p.

OLGA MASTIANICA-STANKEVIČ

Parents, Spouses, Children: The Use of Language in the Noble Families of Lithuanian Intellectuals (the Late Nineteenth-Early Twentieth Century)

Summary

In Lithuanian historiography, the metaphor of 'the split-off branch' is often used when speaking of the fate of the nobility that did not take an active part in the process of the re-establishment of the modern Lithuanian nation and its state. The majority of the nobility identified themselves with the modern Polish nation, and only individual families of the nobles such as the Biržiška brothers, the Lazdynų Pelėda sisters, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Šatrijos Ragana (Marija Pečkauskaitė), Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, and some others became involved in the Lithuanian national movement. For many of them, 'becoming a Lithuanian again' was a rather complex psychological process when often one not only had to oppose the environment of their parents and extended families, but also to learn the Lithuanian language.

The aim of this article is to find out how noble Lithuanian intelligentsia families made the move from using Polish to speaking Lithuanian at home. As an additional theme, the article addresses the question as to *which language* was used for communication in the families of those who had made up their minds to identify themselves with the modern Lithuanian nation, in other words, *which language* was used in the families of parents, spouses, and offspring. The article reflects not completed research but only its beginning. Very likely, it pinpoints a new research problem and points to possible ways of approaching it.

The first part of the article addresses the question whether there existed an unequivocal requirement in the Lithuanian national discourse of the late nineteenth-early twentieth century for the nobility involved in the Lithuanian national movement to use the Lithuanian language at home as well. The second part of the article dwells on several questions. First of all, an attempt is made to find out *which language* was used for communication between parents and their children determined to join the Lithuanian national movement. On the other hand, the article also discusses *how* the Lithuanian language used to be learnt, how Lithuanian functioned among the parents, spouses, and the offspring of noble intelligentsia families. So far, these questions have not been addressed in Lithuanian historiography.

Late in the nineteenth-early in the twentieth century, noble Lithuanian intelligentsia families in many instances preserved the Polish language in their written communication, although quite a number of the parents of such families knew and could speak Lithuanian, and there were many who supported the national self-determination of their offspring. It should be pointed out that at that time a growing number of noble intelligentsia families were aspiring at starting nationally-engaged families, in which both the spouses and the children had to learn Lithuanian. The instances when one of the spouses did not support the national self-determination of the other and tried to obstruct the formation of Lithuanian national identity in later generations were gradually becoming rarer.

Keywords: nobility, the Lithuanian language, intelligentsia